

האמריקניזציה של יהדות השרירים

אודי כרמי

תקציר

את המונח 'יהדות השרירים' טבע מקס נורדאו בסוף המאה ה-19, והוא זכה לפרשנויות רבות. לנגד עיניו של נורדאו עמדה זקיפות קומתו של הגוף היהודי כמענה להתנכלויות אנטישמיות ולמאויים לאומיים לא מסופקים. הביטוי המעשי של יהדות השרירים היה הצטיינות בספורט. בדרך זו יכלו יהודים להתבלט ולסלול את דרכם משולי החברה אל מרכזה. במשך השנים חלו תמורות במשמעות המונח 'יהדות השרירים' – התמורות שיקפו מציאות חיים משתנה, הלכי רוח בעולם, אירועים פוליטיים וצרכים לאומיים משתנים. לאחר הקמת המדינה החל תהליך של אמריקניזציה בחברה הישראלית, והרוחות החדשות השפיעו על המשמעות שניתנה למונח ולדימויי הגוף שנלוו לו. המאמר עוסק בשלושה פנומנים גופניים שהגדירו מחדש את המונח: אימון במכוני כושר, בניית הגוף (bodybuilding) והיאבקות חופשית (catch). הללו ביטאו את אידיאל האסתטיקה האמריקנית, והם לא היו מעוגנים במשנה אידיאולוגית או בתפיסת עולם קולקטיבית או סוציאליסטית שרווחה בישראל. הטענה העיקרית במאמר היא שיהדות השרירים, בתור מופע אסתטי שמעוצב במכוני כושר ובקבוצות ה-catch המבוימים, בישרה מוקדם מן המקובל בהיסטוריוגרפיה הישראלית על תופעת התפשטותה של האמריקניזציה בחברה הישראלית.

מילות מפתח: בניית גוף, דימוי גוף, היאבקות חופשית, יהדות השרירים, מכוני כושר, רפאל הלפרין

מבוא

הדימויים של גוף הגבר נכרכו בלאומיות מראשיתה עד ימינו. ההקבלה והקשר בין מאויים לאומיים לטיפוח הפן הגופני עוררו דיונים רבים בספרות המחקר.¹ עם עליית הפופולריות של הספורט, בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20, החלו תנועות לאומיות לגלות בו

1 ראו למשל: משה צימרמן, 'תחייה לאומית – היהודי כספורטאי', בתוך: הנ"ל (עורך), **דת השרירים: ספורט, לאומיות ויהדות**, כרמל, ירושלים 2017, עמ' 313-334; הנ"ל, 'האגדה על הרשימה הקצרה של גיבורי ספורט יהודים', שם, עמ' 95-116; עופר אשכנזי, 'אתלטים יהודים-גרמנים וכינונה של תרבות ציונית (טרנס) לאומית', בתוך: צימרמן (עורך), **דת השרירים**, עמ' 131-162; בעז נוימן, **להיות ברפובליקת ויימאר**, עם עובד, תל אביב 2007, עמ' 167-171.

עניין ואף לנצל אותו לצורך מניפולציה – והתנועה הלאומית היהודית לא נבדלה מתנועות לאומיות אחרות. הספורט היה מכשיר חינוכי-פוליטי יעיל, שסייע להטמעה של מסרים אידיאולוגיים,² והטמעה זו הייתה כרוכה בפנייה לעבר של היהודים, לגיבורי התנ"ך המיתולוגיים; זו נועדה לספק צידוקים למאויים לאומיים מודרניים. ואכן, כשטבע המנהיג הציוני מקס נורדאו (1849-1923) את המונח 'יהדות השרירים' (Muskeljudentum), הוא ביקש להתרפק על הגבורה של היהודים בעבר ולהשיב את 'יהדות השרירים ליושנה'.³ הפרשנויות השונות שניתנו למונח 'יהדות השרירים' במשך השנים הושפעו מהמציאות הפוליטית והחברתית של העם היהודי ומצרכיו הלאומיים המשתנים. פרשנויות אלה התרחקו לעתים מאוד מכוונתו המקורית של נורדאו.

במאמר זה אתמקד בפרשנות האסתטית שניתנה למונח זה בהשראת האמריקניזציה, אשר חדרה לחברה הישראלית בשני העשורים הראשונים של המדינה. אם כן, הגוף כפנומן אסתטי יהיה הציר המרכזי שעליו ייסוב המאמר הזה. רפאל הלפרין היה בעל תפקיד מכריע בפרשנות החדשה שניתנה למונח 'יהדות השרירים'; הוא פעל לאימוץ דימויי הגוף האמריקניים, ל'ג'יורם' ולהפצתם בישראל בשני העשורים הראשונים לקיומה.

תרומתו ניכרה בהטמעת שלושה מרכיבים של תרבות הגוף האמריקנית: מכוני כושר, בניית גוף (bodybuilding) והיאבקות חופשית (catch). באמצעות שלושת המרכיבים האלה סייע הלפרין להגדיר מחדש את אידיאל הגוף הישראלי.

הלפרין היה מחלוצי הסוכנים של הטמעת האמריקניזציה בחברה ובתרבות הישראליות וכדי להבין את תרומתו לאמריקניזציה של המונח 'יהדות השרירים', נתאר בקצרה את התהוות המונח בסוף המאה ה-19 ונדון בשינויים שחלו בו בארץ ישראל. בהמשך הדברים אעלה שתי טענות עיקריות: האחת – פולחן הגוף בגרסה האמריקנית חתר תחת המונח 'יהדות השרירים' ורוקן אותו מכל ערכיו; והאחרת – תהליך האמריקניזציה של החברה הישראלית, בכל הקשור בדימויי גוף לפחות, החל עוד בעשור הראשון, ולא בשני – כמקובל בהיסטוריוגרפיה של עם ישראל. את הטענות האלה אבחן לאחר סקירה של המונח 'יהדות השרירים' במשמעותו המקורית באירופה ולאחר 'עלייתו' ארצה.

התפתחותה של יהדות השרירים באירופה ובארץ ישראל

בקונגרס הציוני השני, שהתקיים בבזל בשנת 1898, קרא מקס נורדאו, ממנהיגי התנועה הציונית, להיות שוב עמוקי חזה, דרוכי איברים ועזי מבט. 'בשום גזע ועם אין ההתעמלות ממלאת תפקיד חינוכי חשוב כל כך כמו שהיא צריכה למלא בתוכנו, היהודים. היא צריכה

2 חגי חריף, **ציונות של שרירים**, יד יצחק בן-צבי, ירושלים, 2011, עמ' 8, 73.

3 'יחיעם שורק', **מאקס נורדאו – מחלוצי רעיון תחייתו הגופנית של עם ישראל בעת החדשה**, החינוך הגופני והספורט, 3 (1985), עמ' 6.

לזקוף את קומתנו מבחינת הגוף והאופי כאחד. היא צריכה לעורר בנו הכרה עצמית.⁴ רעיונותיו של נורדאו צמחו לא יש מאין. הוא הושפע משתי תנועות בולטות: תנועת המתעמלים הגרמנית (Deutsche Turnerschaft) שייסד פרידריך לודוויג יאהן, ומסוקול (Sokol) – תנועת המתעמלים הצ'כית, שייסד מירוסלב טירש (Tyrš, 1832-1884).⁵ ההיסטוריון ג'ורג' איזון ייחס את הכרזתו של נורדאו לפני באי הקונגרס הציוני לתהליכי החילון, לאינטגרציה החברתית ולעלייתה של התנועה הציונית,⁶ אולם קרוב לוודאי כי יחס זה בא בעיקר בתור תגובה להשקפות גזעניות שרווחו במדינות מרכז אירופה. הצהרותיו של נורדאו בדבר מאבק באנטישמיות היו בגדר חידוש משום שעד העידן הציוני לא ייחסה היהדות ערך רב לכוח הגופני כמענה רציני לשנאת ישראל.⁷ נורדאו הפנים את הדימוי שרווח בחברה הנוצרית בנוגע ליהודים – שהם נרפים ושחוחי גן – וסבר כי עיבויו של השריר היהודי הוא דווקא תשובה ניצחת לנחיתות ולהשפלה שחוו יהודי אירופה בסביבה אנטישמית.⁸

הדעה שהבדלים במהות הביולוגית אחראים לשונות בין בני האדם, ובכלל זה למאפיינים החברתיים שלהם, התפשטה בד בבד עם הופעתן של תפיסות לאומניות במחצית הראשונה של המאה ה-19. בשנות השבעים והשמונים של המאה ה-19 חזרו ועלו ביתר שאת הטענות שהיהודים שייכים לגזע אשר אפשר להגדירו כמונחים של מדעי הטבע, ושנאת היהודים על בסיס גזע הלכה וגברה. האנטישמים ביססו את הגישה המזלזלת כלפי יהודים על תפיסות גזעניות פסידו-מדעיות.

כמענה לרעיונות הגזעניים עלתה חשיבותם של ייצוגי העבר היהודי. מטרתו של עיצוב העבר מחדש הייתה להשיב ליהודים את הכבוד העצמי ולזקוף את ראשם.⁹ היהודי 'הישן' היה אמור להיעשות אדם עברי, שהוא בבחינת אנטיזה ליהודי הגלותי.¹⁰ חברי התנועה הציונית, שהפנימו את התפיסות הרומנטיות והגזעיות בקרב הגרמנים ובקרב הצ'כים, העניקו להן פרשנות יהודית. כמה מנהיגים מהתנועה הציונית, שאימצו את עקרון הגזע כבסיס לתקומת העם היהודי, גרסו כי היהודים הם יותר מאומה, מתרבות או מדת.

- 4 מקס נורדאו, מאקס נורדאו אל עמו, הוצאה מדינית, תל אביב 1936, עמ' 172.
- 5 חיים קאופמן, 'היבטים ספורטיביים בתולדותיהם של אישים בהנהגה הלאומית', החינוך הגופני והספורט, נג, 1 (1997), עמ' 24.
- 6 George Eisen, 'Jewish History and the Ideology of Modern Sport: Approaches and Interpretations', *Journal of Sport History*, 25 (1998) p. 482
- 7 Tamir Sorek, 'The Islamic Soccer League in Israel: Setting Moral Boundaries by Taming the Wild', *Identities*, 9, 4 (2002), p. 449
- 8 רוברט ויסטרין, "'יהדות השרירים" של מקס נורדאו', החינוך הגופני והספורט, 1 (1999), עמ' 18-19.
- 9 בעניין זה ראו: גיא מירון, בסתיו ימי האמנציפציה, מרכז זלמן שזר, ירושלים תשע"א, עמ' 35-74.
- 10 Anat Helman, 'Zionism, Politics, Hedonism: Sport in Interwar Tel Aviv', in: Jack Kugelmass (ed.), *Jews, Sports, and the Rites of Citizenship*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago 2007, p. 95

ההיסטוריון והפילוסוף של הגנטיקה רפאל פלק טען כי שאלת המהות הביולוגית של ההווה היהודית ליוותה את הגשמת החזון הציוני מראשיתו.¹¹ המנהיג הציוני, הכלכלן והסוציולוג ארתור רופין (1876-1943) הושפע מתורת הגזע וייחס לתכונות הגזע משקל מכריע במלחמה על קיומו של העם. רופין דאג מהימצאותם של ליקויי תורשה בגוף היהודי שעלולים להביא לניונו: 'בדרך כלל נופל כוח השרירים של היהודים מכוח השרירים של הנוצרים וכן גם קטנים היקף החזה ושיעור הקומה של היהודים משל הנוצרים'. ניוון הגוף, לדבריו, לווה גם בניוון הנפש.¹²

מוריס פישרג, יהודי אמריקני שעסק ברפואה ובאנתרופולוגיה פיזית, חקר את הגזע היהודי בתחילת המאה ה-20 וקבע כי בעיותיהם הנפשיות של היהודים נובעות מטראומות נפשיות שחוו במשך הדורות ושאותן הורישו לצאצאיהם.¹³ ההיסטוריון משה צימרמן טען כי משימתה של הציונות מראשית דרכה הייתה להתגבר על העצבנות השולטת בטיפוס היהודי. הפעילות הגופנית נועדה לרפא את מחלת העצבים נורסטניה, שנגרמה – כך לדברי כמה מהמומחים בראשית המאה ה-20 – בשל המעבר לחיים העירוניים ובשל הרדיפה והאפליה לרעה שסבלו מהן היהודים בגלות.¹⁴

עם התגבשותה של הציונות בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 התרכז השיח המטפורי הלאומי בתיאורו של הגוף היהודי האידיאלי: ציוני, גברי, ובעיקר אנטי-גלותי.¹⁵ גוף הגבר היה סמלה של האומה וביטוי לתכונותיה.¹⁶ התנועה הציונית, שהייתה הכלי המרכזי להגשמתו של הרעיון הלאומי היהודי, שאפה לשנות את דימויו של היהודי ה'גלותי' וראתה בספורט אמצעי ליצירת 'היהודי החדש'.¹⁷ לעיני הציונים עמד גופו המחושל של היהודי, העומד זקוף קומה מול הניסיונות להשפילו. לגוף הציוני נועד תפקיד לאומי רב-חשיבות: להיות חלק מאומה.¹⁸

חזונו הציוני של נורדאו בדבר יהדות השרירים לא נותר אידיאל מופשט וסמלי – נורדאו ביקש לחולל שינוי תרבותי ומנטלי הלכה למעשה,¹⁹ ושינוי זה התווה את הדרך

- 11 רפאל פלק, *ציונות וביולוגיה של היהודים*, רסלינג, תל אביב 2006, עמ' 19-21.
- 12 ארתור רופין, *הסוציאולוגיה של היהודים*, א. י. שטיבל, תל אביב 1934, עמ' 69-70.
- 13 Moris Fishberg, *The Jews: A Study of Race and Environment*, The Walter Scott Publishing, New York and Melbourne 1911, p. 532
- 14 משה צימרמן, 'הדת השרירים מול יהדות העצבים', בתוך: הנ"ל (עורך), *דת השרירים*, עמ' 117-130; הנ"ל, 'יהדות השרירים – התרופה ליהדות העצבים', *זמנים*, 83 (2003), עמ' 60-61.
- 15 מיכאל גלזמן, *הגוף הציוני*, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2007, עמ' 12-13.
- 16 George Mosse, *Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe*, H. Fertig, New York 1997, p. 56
- 17 חיים קאופמן ויאיר גלילי, 'ספורט, אידיאולוגיה ציונית ומדינת ישראל', *סוגיות חברתיות בישראל*, 8 (2009), עמ' 10.
- 18 טל אלמליח, 'המהפכה החזותית של גוף, מרחב והיחס ביניהם בציונות', *כוורת*, 13 (2006), עמ' 28.
- 19 Todd, S. Presner, *Muscular Judaism: The Jewish Body and the Politics of Regeneration*, Routledge, Oxon 2007, p. 1

להקמת אגודות ספורט יהודיות בסוף המאה ה-19. האנטישמיות הגוברת באגודות הספורט הכלליות הביאה למילוי שורותיהן של אגודות הספורט היהודיות.²⁰ האגודות הכלליות היו מקור לחיקוי שעיצב את דמותן של אגודות ההתעמלות היהודיות על פי מיטב המסורת הגרמנית.²¹ אמנם האגודות הציוניות היו גרמניות מבחינת תפיסתן והווייתן, אך בהיפוך דיאלקטי הן נועדו לשרת את הלאומיות היהודית.²² בשנת 1903 הוקמה תנועת המתעמלים היהודית (Jüdische Turnerschaft); זו הייתה ארגון גג לאגודות ההתעמלות היהודיות שצצו בארצות דוברות גרמנית.

משנת 1906 נוסדו גם אגודות ספורט ציוניות ברחבי אירופה, ועד שנת 1913 היו בהן 4,500 חברים פעילים ב-29 מועדונים.²³ יש לציין כי לנגד עיניו של נורדאו עמדה ההתעמלות (turnen) כפרקטיקה גופנית אידיאלית, בהיותה פעילות גופנית קיבוצית, ולא הספורט ההישגי, שנחשב כמעלה על נס את ההישג האישי ושכירת שיאים.²⁴ פעילות אגודות הספורט הלאומיות בגולה הייתה אמצעי ברור של חיזוק הזהות והתודעה הלאומית ושל טיפוח רעיון יהדות השרירים. ההתייחסות הרומנטית לגיבורי העבר הייתה מרכיב מרכזי של רעיון זה,²⁵ ומשום כך נקראו אגודות ההתעמלות והספורט בסמליות על שמם של גיבורים יהודים מיתולוגיים – כמו שמשון, הגיבור, ברכוכבא וברג'ורא.²⁶ הבניית העבר וגיוסו לצרכים לאומיים לא היו חידוש יהודי. גיוסם של גיבורי עבר מיתולוגיים היה חשוב ביותר עבור הציונות משום שהיא נזקקה להכרה כתנועה יהודית לגיטימית.²⁷ פעילות הספורט באגודות אלה משכה צעירים רבים ש'מתוך שלא לשמה באו לשמה'. הדימוי היהודי השלילי בגולה והאנטישמיות באגודות הלא יהודיות השפיעו על הצעירים היהודים להצטרף למועדון היהודי, שהעניק להם אווירה לאומית, קירבם לרעיונות ציוניים וחיזוק בהם את הדימוי הגופני כמשקל נגד לטענות הגזעניות.²⁸ חבר הנשיאות העולמית של תנועת מכבי, ד"ר אלכסנדר רוזנפלד, סבר שתפקיד התנועה היה 'לתקן את הליקויים

Haim Kaufman, 'Jewish Sports in the Diaspora, Yishuv, and Israel: Between 20 Nationalism and Politics', *Israel Studies*, 10, 2 (2005), p. 148

21 יהויקים דורון, 'תנועת המתעמלים הציונית על רקע ערכי החברה הגרמנית ברייך השני', בתוך: א' זמרי (עורך), *תרבות הגוף ביהדות*, מכון וינגייט, נתניה 1977, עמ' כב-כז.

22 משה צימרמן, 'כאשר גרמניה הפסידה באליפות העולם בכדורגל בצרפת', *זמנים*, 63 (1998), עמ' 78.

23 Anthony Huges, 'Sport in the Australian Jewish Community', *Journal of Sport History*, 26, 2 (1999), p. 380

24 משה צימרמן, 'תחייה לאומית – היהודי כספורטאי', בתוך: הנ"ל (עורך), *דת השרירים*, עמ' 313-334.

25 חיים קאופמן, 'הזיקה בין היהדות הציונית ובין תרבות הגוף – מבט היסטורי', *בתנועה*, ה, 2 (1999), עמ' 245.

26 קאופמן וגלילי, 'ספורט, אידיאולוגיה ציונית ומדינת ישראל', עמ' 10-31, בייחוד עמ' 16.

27 צימרמן, 'תחייה לאומית – היהודי כספורטאי', עמ' 313-334.

28 חיים קאופמן, 'הספורט היהודי, הארץ-ישראלי והישראלי – בין לאומיות לבין פוליטיות', בתוך: אילן גור-זאב ורוני לידור (עורכים), *ספורט – ערכים ופוליטיקה*, דוד רכגולד, חולון 2007, עמ' 113-130, בייחוד עמ' 121.

הנפשיים. העם היהודי היה ידוע בתור עם של פחדנים, בתור עם שאינו יודע להגן על כבודו. תנועת מכבי לדבריו היא תנועה 'אויגנית', כלומר תנועה שחפצה להשביח, להיטיב את הגזע ולשנות את הטיפוס.²⁹

יהדות השרירים בארץ ישראל ולאחר הקמת המדינה

רעיון יהדות השרירים היה מעוגן במציאות החיים באירופה, ששם נרדפו יהודים בשל דתם או בשל מוצאם ה'נחות'. כשהגיעו עולי אירופה לארץ ישראל הם מצאו שבארץ לא הייתה משמעות להגנה על הכבוד באמצעות הישגים בספורט. נושא הכבוד העסיק בעיקר את ארגוני הסטודנטים היהודים בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 והיה ביטוי לשוויונם החברתי.³⁰ ספורט, כבוד ומונחים אחרים שנחשבו אמנציפטוריים בגלות, נחשבו חסרי ערך בארץ, וההשלכות החברתיות והתרבותיות של העיסוק בספורט התרוקנו מתוכנן; בארץ ישראל לא נדרשו עוד היהודים להיאבק כפרטים למען שחרור ושוויון, ולכן חדל הספורט לשמש פרקטיקה אמנציפטורית.

באירופה פעל הספורט כסוכן של תרבות גבוהה, ואילו בארץ נזקפה תדמית זו לחובתו על רקע התרבות הפועלית ששלטה במקום. אם כן, הספורט ייצג תרבות שונה לחלוטין מהתרבות החלוצית של היישוב. חיי עבודה ועמלנות – ולא דווקא הצטיינות בספורט – היו כרטיס הכניסה לאצולה החדשה.³¹

אהרן דוד גורדון (1856-1922), ממעבדי האידיאולוגיה של תנועת הפועלים בארץ ישראל, טען מפורשות כי שרירי יהודים יתפתחו רק באמצעות העבודה.³² חידוש הברית עם הטבע ואידיאליזציה של החקלאי היהודי במונחי 'דת העבודה' יצרו את המיתוס של 'היהודי החדש', המשוחרר מרדיפות ומרגשי נחיתות.³³ לפרשנות החדשה של החלוצים למונח 'כבוד' נלוותה ביקורת רדיקלית, שראתה ביהדות הגלותית חלק מהעולם הישן, שנגזרה עליו כליה.

ההיסטוריון שמואל אלמוג טוען כי העבודה קיבלה ממד רוחני ובו בזמן שימשה גם מעין תחליף לדת הממוסדת.³⁴ תדמיתו הגופנית של ה'צבר', כינויו של יליד הארץ, הושפעה

29 א' רוזנפלד, 'תנועת הנוער הלאומי בגולה והמכבי', המכבי, ו-ז (תר"ץ), עמ' 243.

30 שמואל אלמוג, ציונות והיסטוריה, מאגנס, ירושלים תשמ"ב, עמ' 79.

31 בדבר 'עבודת האדמה כעבודת האלוהים' ראו: הנ"ל, 'מ"יהדות השרירים" ל"דת העבודה"', הציונות, ט (1984), עמ' 137-146.

32 חיים קאופמן, 'היהודי החדש ותרבות הגוף בארץ-ישראל', בתוך: משה צימרמן ויותם חותם (עורכים), בין המולדות: היקים במחוזותיהם, מרכז זלמן שזר, ירושלים 2006, עמ' 264; קאופמן, 'הספורט היהודי, הארץ-ישראלי והישראלי', עמ' 122. וכן: Kaufman, 'Jewish Sports in the Diaspora', p. 157.

33 גדעון עפרת, בהקשר מקומי, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2004, עמ' 383.

34 אלמוג, 'מ"יהדות השרירים" ל"דת העבודה"', עמ' 144-146.

מהסטריאוטיפים האנטי-גלותיים של המייסדים, ובעיקר מחזונם אשר לדמותו הילידית של 'היהודי החדש'. החשיבות העצמית שהרגישו הצברים נבעה מגאווה על שהם בוחרים בעבודת האדמה על פני חיי נוחות ומקריבים את עצמם למען בניית הארץ.³⁵

יש לציין שלהבחנה בין היהודי הגלותי ובין ה'צבר' היה יסוד אובייקטיבי, אם כי מוגזם ומוקצן. הצעירים שנולדו בארץ ישראל עבדו את האדמה, נהנו מהרכב תזונה ים-תיכוני וחושלו באימונים צבאיים.³⁶ כחלק מהכשרת הדור החדש סב הציר החינוכי של תכניות הלימודים על מקצועות שימושיים ועמלניים. תכניות אלה תאמו את צורכי ההתיישבות של היישוב בארץ ישראל ונטעו בדור הצעיר אהבה לטבע, לעבודה, למולדת ולתנועה.³⁷ לפי אידיאל ההתיישבות נותבו הצעירים לעבודה במשק, להגשמה, לחלוציות וליצירת כוח צבאי. עבודת הכפיים וההגשמה המשיכו להיות אידיאל גם לאחר הקמת המדינה.

בעשור הראשון למדינה היו ההסתפקות במועט, הפשטות והעמלנות ערכים מקודשים. הציבור ראה בגילויי נהנתנות אורח חיים מנגר עיניים ולא ראוי ותרבות עוינת לכל המפעל הציוני, שהעמיד את ההתיישבות ואת עבודת האדמה בלבו של המפעל היהודי הלאומי.³⁸ הדגשת הספורט והחינוך הגופני כדי ליצור יהדות שרירים גימדה – לדעת ראשי תנועת העבודה – את היסודות המרכיבים מונח זה.³⁹ דימויו של הנוער החלוצי והמגשים את ערכי העבודה עמדו בניגוד מוחלט לנוער ה'סלוני', שאימץ דפוסי פנאי בורגניים 'נפסדים' – כמו צפייה בקולנוע, בילוי במועדונים ושיבה בבתי קפה. דפוסי פנאי היו ביטוי לבליינות אגוצנטרית, שמנוגדת להקרבת היחיד למען הכלל ולהגשמת הרעיון הציוני. אימוץ אורח חיים זה ביטא יציאה לתרבות זרה והתפרקות מערכים קיבוציים.⁴⁰

בארץ ישראל נחשב הספורט לעיסוק בורגני, וככזה – איבד את מעמדו באתוס הציוני המשתנה. בשל המשמעות החדשה שניתנה ליהדות השרירים בתקופת היישוב ולאחר הקמת המדינה, סבל הספורט מיחס צונן מצד כל הגורמים, לעומת ביחס שזכה לו מחוץ לארץ ישראל.⁴¹ גישה זו בלטה בייחוד בקרב כמה מנהיגים מתנועת העבודה, שהעמידו את הספורט בעדיפות נמוכה.⁴² העיתונאי יעקב גרומן השווה בצער את יחסן האוהד של

Dafna Hirsch & Dana G. Kachtan, 'Is "Hegemonic Masculinity" Hegemonic as Masculinity? Two Israeli Case Studies', *Men and Masculinities*, 21(5), 2018, pp. 687-708

36 עוז אלמוג, **הצבר** – דיוקן, עם עובד, תל אביב 1997, עמ' 134-135.

37 שם, עמ' 221-223.

38 אמיר בן-פורת, **ממשחק לסחורה, הכדורגל הישראלי 1948-1999**, המרכז למורשת בן-גוריון, קריית שדה בוקר 2002, עמ' 95.

39 חיים קאופמן, 'יסודותיו ומרכיביו הלאומיים של המושג יהדות השרירים', **בתנועה**, ג, 3 (1996), עמ' 278.

40 אלמוג, **הצבר**, עמ' 328-329.

41 חיים קאופמן, 'אגודות הספורט הציוניות – מספורט לאומי לספורט פוליטי', **זמנים**, 63 (1998), עמ' 81-91, בייחוד 86.

42 הנ"ל, 'הזיקה בין היהדות הציונית ובין תרבות הגוף', עמ' 240.

מדינות אירופה לספורט לעומת האדישות של המנהיגים לתחום זה בארץ: 'אפשר לומר בלי כל הגזמה, שהספורט והחינוך הגופני הפכו היום לנחלת קבוצות בודדות של עשרה או עשרים משחקי כדורגל או שלושה ארבעה מטילי כידון. אין החינוך הגופני בארץ-ישראל חינוך המוני', קבע גרומן.⁴³ רופאים ומחנכים התריעו מפני הזנחה בחינוך הגופני – מספר שיעורי הספורט היה קטן ממספרם במדינות המערב. מנהל רשות הספורט במשרד החינוך עשהאל בן דוד הודה: 'אני חי בהרגשת אשמה כלפי ילדינו וכלפי הדורות הבאים. כל יום שלא עשינו די כדי לספק את התנאים לגידול הרצוי של ממדי החינוך הגופני (...) לא הצלחנו לנטוע בתודעת העם את חשיבות הספורט'.⁴⁴ עם חדירתם של מרכיבי תרבות אמריקניים לתרבות הישראלית חל שינוי מסוים בנוגע לספורט. שינוי זה לא השביע את רצון הכול ולא תמיד תאם את הערכים שנקשרו במונח 'יהדות השרירים'.

האמריקניזציה של החברה הישראלית

המונח 'אמריקניזציה' מציין את השתרשותם של הלכי רוח אמריקניים במדינות שונות. היסטוריונים חלוקים ביניהם בנוגע לתחילתו של תהליך זה. יש הסבורים כי תחילתו עוד לפני מלחמת העולם הראשונה וכי מאז נחלש והתחזק לסירוגין בתקופות שונות.⁴⁵ אחרים מייחסים את תחילתה של האמריקניזציה באירופה (ולמים בעולם כולו) לתכנית מרשל להבראת אירופה לאחר מלחמת העולם השנייה.⁴⁶ האמריקניזציה מתבטאת במישורים שונים, כגון תרבות, חברה וכלכלה. תעשיית המוזיקה, תעשיית הקולנוע ותעשיית הטלוויזיה משמשות סוכנות התרבות האמריקנית בעולם. פירושה של האמריקניזציה אינו אימוץ 'עיוור' של מכלול התרבות האמריקנית; מדינות מאמצות מרכיבי תרבות שונים ומושפעות מהם לפי צביוןן ולפי סדר יומן החברתי והפוליטי.⁴⁷ מחקרים רבים מתארים את תהליך האמריקניזציה. יש לציין שאת מרבית ספרות המחקר על תהליך זה כתבו לא אמריקנים, ולפיכך היא נשאה לעתים סגנון

43 י' גרומן, 'החינוך הגופני של הנוער העברי', *הבקר ספורט*, 3.3.1937.

44 צבי לביא, 'רופאים ומחנכים מתריעים מפני הזנחה בחינוך הגופני', *מעריב*, 14.6.1966, הארכיון על שם נשרי במכון וינגייט, תיק 5.11/8.

45 Nick Tiratsoo and Mathias Kipping (eds.), 'Foreward', *Americanisation in 20th Century Europe: Business, Culture, Politics*, vol. 2, 2018, p. 6

46 Matthias Kipping and Nick Tiratsoo, 'The "Americanisation" of European: למשל: Companies, Consumers and Cultures: Contents, Processes and Outcomes', in: idem (eds.), *Americanisation in 20th Century Europe*, vol. 2, <https://books.openedition.org/irhis/1935> (אוחזר ב-7.7.2019); אבנר מולכו, 'קפיטליזם ו"הדרך האמריקנית" בישראל', *חברה וכלכלה בישראל (עיונים בתקומת ישראל)*, סדרת נושא, 2005, עמ' 263-294, בייחוד עמ' 265.

47 Terry Gourvish, 'Americanisation, Cultural Transfers in the Economic Sphere: A Comment', in: Tiratsoo and Kipping (eds.), *ibid.*, vol. 2, pp. 405-408

ביקורת⁴⁸. מבקרי התופעה נמנים בדרך כלל עם העילית החברתית, ואילו צרכני התרבות האמריקנית, על שלל היבטיה, באים מכלל הקבוצות החברתיות.⁴⁹

התהליך הוא בשנות השישים בהשפעת רוחות ומגמות שהתחוללו באמריקה וגם במדינות אחרות במערב. את העולם שטף אז גל גדול של מחאה על הסדר החברתי. הגורמים שהביאו למחאות היו מקומיים, ולא תמיד דמו זה לזה. אך לרוח שנות השישים היו גם מכנים משותפים גלובליים: התמקדות ברווחת היחיד במקום עיסוק באידיאולוגיות גדולות ואימוץ ערכים חדשים במקום דבקות בעולם הערכים הישן. צעירים – בעיקר סטודנטים – שיצאו להפגין ברחובות, שמו לב שאמנם ניכרת חזרה לשגרה לאחר סערת מלחמת העולם השנייה, אך זו מסתירה משבר עמוק. הגרסה הישראלית של 'תרבות הנגד', שהושפעה ממרידות הסטודנטים ברחבי העולם, הופנתה נגד האתוס הציוני. אימוץ התרבות האמריקנית כדגם חדשני ועדכני הביא לאמריקניזציה גוברת והולכת של החברה הישראלית.⁵⁰

שנות השישים היו עשור של שינוי ערכים ושל עליית מגמות חדשות בחברה הישראלית. בעשור הראשון רווחו בשיח הציבורי רעיונות של שוויון, חלוציות ושיתופיות, ואילו בעשור השני הם היו לסיסמאות שנתרו קוד תרבותי של מעטים בלבד בחברה; הקשר הישיר בין 'ציונות' ל'סוציאליזם' התרופף.⁵¹ תמורות אלה הובילו לתפיסות חדשות, ובהן 'זמה חופשית' ו'כלכלה חופשית'.⁵² ההיסטוריון אילן גור־זאב מתאר את השינויים שהתחוללו בחברה הישראלית:

הרוח האינסטרומנטליסטית-אינדיבידואלית-קפיטליסטית שנכנסה בסערה [...] הדפה מכאן והלאה את האידיאלים של ההקרבה העצמית למען הקולקטיב [...] במקומן הועלו על נס 'ההצלחה' וכל מיני טובות הנאה פרטיות, נפשיות וחומריות.⁵³

כך החלו לחדור משנות השישים מרכיבים של התרבות המערבית לתרבות הישראלית המתהווה. לדוגמה, סגנון הלבוש הצרפתי קרא תיגר על החאקי, הצנוע, הפשוט והחסכוני.⁵⁴

- 48 ג'ורג' ריצר, *תאוריות סוציולוגיות מודרניות*, האוניברסיטה הפתוחה, רעננה 2006, עמ' 488.
- 49 Visa Heinonen and Mika Pantzar, "Little America": The Modernisation of the Finnish Consumer Society in the 1950s and 1960s, in: Tiratsoo and Kipping (eds.), *Americanisation in 20th Century Europe*, pp. 41-59
- 50 גדי טאוב, 'שנות השישים האמריקניות בישראל: ממרד לקונפורמיזם', *עיונים בתקומת ישראל*, 13 (2003), עמ' 1-28.
- 51 אמיר בן-פורת, *כיצד נעשתה ישראל קפיטליסטית?*, פרדס, חיפה 2011, עמ' 187; הנ"ל, *היכן הם הבורגנים ההם?*, מאגנס, ירושלים 1999, עמ' 119; דני גוטוין, 'השורשים הניאוליברליים של תנועת העבודה', *חברה*, 51 (2012), http://www.shavim.org.il/articles/yomyom/120506_gutwin.htm, (7.7.2019). [findWords=%D7%A1%D7%95%D7%A6%D7%99%D7%90%D7%9C](http://www.shavim.org.il/articles/yomyom/120506_gutwin.htm)
- 52 בן-פורת, *היכן הם הבורגנים ההם?*, עמ' 119.
- 53 אילן גור־זאב, 'ספורט, ערכים ופוליטיקה בעידן הגלובליזציה הקפיטליסטית (מבוא)', בתוך: הנ"ל ולידור, *ספורט – ערכים ופוליטיקה*, עמ' 1-46, בייחוד עמ' 19-20.
- 54 ענת הלמן, 'ביגוד וישראליות בשנותיה הראשונות של המדינה', *זמנים*, 110 (2010), עמ' 66-79.

האמנות הישראלית הושפעה מהסגנונות האמנותיים של פריז ושל לונדון.⁵⁵ הקולנוע הישראלי הושפע מהגל החדש הצרפתי ומהקולנוע האיטלקי החדש.⁵⁶ מבחינה זו דמתה ישראל למדינות אחרות שהושפעו מתרבות המערב בשנות השישים. המתנגדים לתהליך זה כינו אותו 'אמריקניזציה' או 'התמערבות'.⁵⁷ הוראתם של המונחים הללו אינה זהה, אף שלעתים נראה כי הם מצביעים על אותה תופעה חברתית. למעשה, עלייתם של רעיונות אידיאליסטיים התבטאה אחרת בפראג, בברלין, בפריז ובאוניברסיטאות בארצות הברית. לתנועות המחאה ששטפו את העולם המערבי היו קווים משותפים וסממנים חיצוניים משותפים, אבל הם נבדלו במטרותיהם ובביטוייהם המקומיים. בישראל הם זוהו עם הזמן עם הגרסה האמריקנית ונטענו בסמלים אמריקניים מובהקים.

האתוס הצינוני המגייס של החברה הישראלית נחלש מאוד מההשפעות הבינ-לאומיות.⁵⁸ ההשפעות האלה באו לידי ביטוי בפוליטיקה,⁵⁹ בחברה, בסביבה ובכלכלה, והביטוי העיקרי היה מעבר מהלך רוח של חברה חלוצית להלך רוח של חברה שדמתה לשאר מדינות המערב.⁶⁰ הלכידות החברתית התרופפה, וניכר כרסום גובר והולך במידת ההתגייסות לשאת בעול המשימות הלאומיות. בו בזמן עלה מספר הנזקקים לתגמולים שמקורם בממסד. ההתפתחות המואצת של כל המערכות החברתיות במדינה הביאה לעליית ערכו של היחיד – האזרח ההישגי. להבדיל מתקופת היישוב, שאז הייתה המילה 'קרייריסט' מילת גנאי, בעשור השני קיבל המונח 'קריירה' משמעות חיובית, כלומר הערכה כלפי התקדמות וטיפוס בסולם החברתי. אחת התוצאות של המגמה הזאת הייתה שקיעתו של מיתוס החלוץ. עבודת כפיים איבדה את הערכת הציבור, והמונח 'חלוץ' איבד את יוקרתו.⁶¹ הביטויים החיצוניים של האמריקניזציה בחברה הישראלית כללו גרסאות עבריות לזמרי מחאה אמריקנים, אימוץ אפנת לבוש ותספורות ברוח התקופה. הגרסה הישראלית לשנות השישים כללה מחאה חברתית עדתית, פולמוס על התפיסה של 'קדושת הביטחון', ביטול הממשל הצבאי והצגת חלופות לדמות הגיבור 'הצבר'. בסוף העשור, לאחר מלחמת ששת הימים, הסתמנה בבירור נטייה לכיוון האמנות האמריקנית;⁶² שנות השישים בתיאטרון היו עידן שציין מעבר מדור המאבק ומחזאי תש"ח למחזאות דור המדינה. מחזותיו של חנוך

- 55 גילה בלס, 'שנות ה-60 באמנות הישראלית', בתוך: צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), **העשור השני: תשי"ח-תשכ"ח**, יד יצחק בן-צבי, ירושלים, 2001, עמ' 219-240.
- 56 נורית גרץ, 'הקולנוע הישראלי', בתוך: צמרת ויבלונקה (עורכים), שם, עמ' 280-298.
- 57 מוטי רגב, 'מבוא לתרבות הישראלית', בתוך: אפרים יער וזאב שביט (עורכים), **מגמות בחברה הישראלית**, ב, האוניברסיטה הפתוחה, רמת אביב 2003, עמ' 823-898, בייחוד עמ' 852.
- 58 טאוב, 'שנות השישים', עמ' 1-28.
- 59 אורי רם, **הגלובליזציה של ישראל**, רסלינג, תל אביב 2005, עמ' 100.
- 60 דן הורוביץ ומשה ליסק, **מצוקות באוטופיה**, עם עובד, תל אביב 1990, עמ' 285.
- 61 אביבה אביב, **החברה הישראלית: חברה בתהליכי גיבוש**, האוניברסיטה המשודרת ומשרד הביטחון, תל אביב 1990, עמ' 24-25.
- 62 בלס, 'שנות ה-60 באמנות הישראלית', עמ' 219-240.

לוי'ן התנתקו לחלוטין מהקונצנזוס הלאומי ההרואי, שאפיין את המחזאות בעשור הראשון.⁶³ בהקשר זה יש להדגיש כי לא כל התרסה נגד הקונצנזוס הלאומי היא ביטוי של אמריקניזציה. נקודת מפנה ניכרה גם בספרות העברית. בסוף העשור הראשון ובעשור השני בישרה קבוצת יוצרים על רוח חדשה. עם חברי הקבוצה נמנו א"ב יהושע, אהרן אפלפלד, יורם קניוק, עמוס עוז, שולמית הר-אבן ועמליה כהנא-כרמון. כתיבתם התמקדה בדמויות מן השוליים החברתיים, במציאות היום-יומית, בביקורתיות כלפי האתוס הציוני ובאדישות מסוימת לקודים מוסריים מקובלים. מבחינה זו הם היו ניגוד לכתיבה בעשור הראשון, שהושפעה ממאורעות היסטוריים מכוננים כמו השואה, המאבק בבריטים ומלחמת העצמאות.⁶⁴ הקולנוע הישראלי התנער מהדגמים הלאומיים של העבר, נגע פחות בבעיותיה של המדינה ונפתח לתרבות המערבית, האינדיווידואליסטית, הקפיטליסטית.⁶⁵ התרבות המערבית השפיעה גם על הזמר העברי בשנות השישים. עד הקמת המדינה ובעשור הראשון לקיומה הושפע הזמר העברי מהזמר הרוסי. בעשור השני הפנה הזמר העברי את פניו לכיוון מערב ואימץ את סגנון הרוק האמריקני. השינויים שחלו בזמר העברי כללו מעבר מחליל הרועים וצלילי האקורדיון לצלילים חשמליים ולתיבות הקצב האלקטרוניות של הרוק. הזמר עבר מקול ערב, רך ונעים לקולות צרודים, מחוספסים וצעקניים. סגנון הכתיבה המליצי נעשה פשוט וישיר. כתיבה בלשון רבים – 'אנחנו', 'שלנו', 'יחד' – עברה לכתיבה אישית שביטאה את תסכוליו, את התלבטויותיו ואת משבריו של היחיד.⁶⁶ השינויים שהתחוללו בחברה הישראלית לא פסחו על הספורט. האתוס החובבני שאפיין את הספורט בתקופת היישוב ובשנים הראשונות של המדינה החל להיעלם. בשנת 1960 תיאר חבר הוועד האולימפי כיצד רוח הזמן משפיעה על הספורט במדינה: "עתה נושבות רוחות חדשות. אנו מדינה עצמאית, הכול נוסעים בקדילקים, טסים ומתארחים במלונות פאר בחו"ל, כדי לייצג בכבוד את מדינת ישראל".⁶⁷ יהושע (שוקה) ברשדסקי, חלוץ המרכז של הקבוצות הפועל תל אביב והפועל חיפה, סיפר על השינויים שהתחוללו באורח החיים של הספורטאים: 'פעם נסעתי בטרמפ כדי לשחק. הכדורגלנים של היום, בלי מונית למגרש וכלי הבטחות שונות ומשונות לא יעשו כלום [...] מה לעשות, היו ימים'.⁶⁸ ברוח התמורות העמוקות שהתחוללו בשנות השישים בחברה הישראלית בכלל ובספורט בפרט, קיבל המונח הציוני 'יהדות השרירים' משמעות חדשה. אטען להלן כי מונח זה ודימויי הגוף שנגזרו ממנו עוצבו ברוח אמריקנית עוד בעשור הראשון והקדימו

63 בן-עמי פיינגולד, 'שנות ה-60 בתיאטרון הישראלי', בתוך: צמרת ויבלונקה (עורכים), **העשור השני**, עמ' 242-260.

64 אבנר הולצמן, 'הספרות העברית', שם, עמ' 262-278.

65 גרץ, 'הקולנוע הישראלי', עמ' 280-298.

66 נחומי הרציון, 'ניצני הרוק הישראלי', בתוך: צמרת ויבלונקה (עורכים), **העשור השני**, עמ' 300-314.

67 'המשחקים האולימפיים מהם?', מאת: הוועד האולימפי בישראל אל: ועדת הכנסת לענייני החינוך הגופני, הארכיון על שם נשרי במכון וינגייט, AD 1.19 0013.

68 ע' שוורץ, 'היום בלי טכסי לא זים', **חדשות הספורט**, 29.3.1963, עמ' 3.

האמריקניזציה של יהדות השרירים

את התהליך שתיארתי למעלה. אחת הדמויות החשובות בהקשר זה היא דמותו של רפאל הלפרין, שתהיה לאמריקניזציה של תרבות הגוף העברית, להטענת המונח 'הדות השרירים' במרכיבים זרים ולשינוי שחל בדימוי הגוף העברי.

רפאל הלפרין. באדיבות הארכיון הציוני המרכזי

שמשון הישראמריקני

רפאל הלפרין נולד בשנת 1924 בווינה, אוסטריה, בן זקונים לאחר שמונה ילדים. עם עליית הנאצים לשלטון בגרמניה בשנת 1933 עלתה המשפחה ארצה והתיישבה בבני ברק. בילדותו למד בכמה ישיבות מהזרם הליטאי – בתל אביב, בחיפה, בירושלים ובפתח תקווה. כשהיה בן 19 החל לעסוק בפיתוח גוף, ועד מהרה התמכר לעיסוק זה. בשנת 1947 סייר באירופה ולמד שיטות אימון שהונהגו בחדרי הכושר. עם שובו החל לתכנן את יציאתו לארצות הברית לשם השתלמות בשיטות אימון מתקדמות ולשם רכישת מכשירי כושר והבאתם ארצה. בינתיים פרצה מלחמת העצמאות, והלפרין נדרש לאישור יציאה מיוחד מטעם מרכז המפקד לשירות העם, שהיה אז הגוף המוסמך להענקת פטור מגיוס. באפריל 1948, בעיצומה של מלחמת העצמאות, הוא יצא לארצות הברית, ובשל כך נמתחה עליו

ביקורת. נספח צה"ל בארצות הברית החרים את דרכונו וציווה עליו לשוב לארץ בתוך זמן קצר.⁶⁹

הלפרין טען להגנתו כי המהפכה שהוא עומד לחולל בתרבות הגוף העברית מצדיקה את נסיעתו.⁷⁰ מול השוללים, היה מי שבירך על מסעו לארצות הברית וראה בו שגריר של המדינה הצעירה. כך הצדיק ליפא לויתן, פעיל מכבי וחבר התנועה הרוויזיוניסטית, את נסיעתו: 'בהופעותיו לפני המונים בארצות הברית יפליא את העולם בעוצם שריריו ובכוחו הרב (...). הוא יציג את גבורת ישראל בפני העולם הגדול'.⁷¹ גם העיתונאים סיקרו באהדה את מסעו של הלפרין, כראוי לגיבור יהודי שמגשים הלכה למעשה את המונח 'יהדות השרירים', במשמעותו המקורית. לסיקור האוהד נלוותה גם התניה: 'הבה ונראה איך ימשיך, ואנו נלווה את פעולתו באהדה רבה, כל עוד תהיה נאמנה לתרבות הגוף האמתית, שאינה זרה כלל לתרבות ישראל'.⁷²

בתחילת אוקטובר 1949 פתח הלפרין את מכון הכושר הראשון במדינה – במרתף בית ברחוב בן יהודה בתל אביב. ביום הפתיחה נרשמו 87 צעירים, ובאותו שבוע נרשמו 217 חברים. המכון פעל מהשעה 10:00 עד השעה 22:00. הוא היה קטן מלהכיל את הנרשמים, והמועמדים נאלצו להמתין שבועות מספר בטרם יתפנה מקום.⁷³ השם שהעניק הלפרין למכון – מכון גיבורי ישראל – עורר ביקורת ציבורית. כיצד אפשר לקרוא למכון 'גיבורי ישראל' בשעה שמקימו, כך נרמז, השתמט מן השירות הצבאי במלחמת העצמאות? הלפרין התקומם, אך לנוכח האשמות אלה שינה את שם המכון למכון שמשון, על שם הגיבור המיתולוגי התנ"כי.⁷⁴ המצב הכלכלי הקשה בתקופת הצנע לא הקטין את הביקוש למכון הכושר. יש לציין שבצד הצנע התפתחה תרבות בורגנית, שניזונה מ'אלמנטים גלותיים'.⁷⁵ הפופולריות הגואה של פיתוח השרירים הביאה לפתיחת סניף שני של מכון שמשון בחיפה, ושלישי – בירושלים. העיתונות דיווחה על כ-6,000 צעירים שהתאמנו בתקופה זו או אחרת במכוניו של הלפרין.⁷⁶ מכל קצות הארץ הגיעו בקשות לפתיחת סניפים. בעקבות הביקוש הגדול החל הלפרין לייצר משקולות ולשווקן לכל דורש. בו בזמן כתב ספר הדרכה, ובו 34 תרגילי יסוד ו-64 תמונות.⁷⁷ בתוך זמן קצר פתחו תלמידיו 12 מכונים, ומאות מתאמנים קנו

69 אפרים בן ארצי אל רפאל הלפרין, 21.3.1949, וכן העתק מכתב אל הקונסול הכללי ארתור לוריא, 11.3.1949, הארכיון על שם נשרי במכון וינגייט, 1.2/111.

70 רפאל הלפרין, 'תשובת רפאל הלפרין לסרן א. עמיר', דבר, 14.10.1949, עמ' 9.

71 תיק ליפא לויתן, הארכיון על שם נשרי במכון וינגייט, 4.4/27.

72 א' בן-דבורה, 'תרבות גוף ובריאות', דבר, 17.6.1949, עמ' 25.

73 רפאל הלפרין, זירת חיי, הקדש רוח יעקב, תל אביב 1988, עמ' 73.

74 <https://www.tabletmag.com/jewish-news-and-politics/76627/mr-israel> (אוחזר ב-4.1.2019).

75 בנושא ההתברגנות וההסתאבות בחברה הישראלית, ובעיקר בקרב ראשי מפא"י, ראו: אבי בראלי, 'התברגנות ושחיתות במפא"י בראשית שנות החמישים: מידות ציבוריות ופיקוח מפלגתי', ציון, א (2003), עמ' 69-104.

76 [ללא שם מחבר], '3' שנים לקיום מכון שמשון', הצפנה, 8.7.1952, עמ' 3.

77 רפאל הלפרין, תרגיליגוף במשקולות, מכון שמשון, תל אביב 1951, הארכיון על שם נשרי במכון וינגייט.

משקולות אישיות. שיטתו של הלפרין חדרה גם ל־30 קיבוצים ולמחנות צבאיים רבים.⁷⁸ בעיתונים דווח על השמנה וסלתה שהתאמנה במכוניו: קצינים מצמרת צה"ל, סוחרים וקציני משטרה, ובהם גם עמוס בן-גוריון, בנו של ראש הממשלה, שהיה סגן המפקח הכללי של משטרת ישראל.⁷⁹ הביקוש לבניית הגוף גדל גם בקרב צעירים וילדים. הלפרין, שיזם ועודד את התופעה, הקים קייטנה בשם 'קייטנת שמשון' בחוף ימה של בת ים. הקייטנה התקיימה 'בסגנון אמריקני', כך פורסם, וכל הילדים בה עסקו בהתעמלות ובחזיון הגוף. שחקני כדורגל מפורסמים, כיעקב חודורוב ורפי לוי, גויסו להדרכה בקייטנה זו כדי למשוך את הצעירים להירשם.⁸⁰

מאיר בניהו, דמות ציבורית ידועה בהתאגדות הפועל ובספורט הארץ-ישראלי, תהה אשר לטיבה של בניית הגוף באמצעות משקולות. הוא הצביע על ארבעה ליקויים של אימוני שרירים לשמש: (א) מדובר היה ביזמה פרטית הזרה למבנה הפוליטי-אידיאולוגי של הספורט בארץ; (ב) אין מדובר בהוראת החינוך הגופני; (ג) יש לבניית גוף מוניטין גרוע, כעיסוק של גברתנים העושים בשרירי הגוף קרדום לחפור בו; (ד) העיסוק בבניית שרירים הוא בן חורג לתרבות הספורט. למרות הליקויים, בניהו לא שלל לחלוטין את העיסוק במשקולות. הוא צידד בו בתנאי שכל 'יזמה וטורח יכוונו לאפיק הרצוי וישמשו מכשיר-עזר בהבראת העם'.⁸¹ יש לציין שבניית גוף ופעילות בחדר כושר כרוכות זו בזו. מכשירי הכושר נועדו לעצב את הגוף ולחטבו באמצעות אימון עצים של שרירים.

בניית הגוף

אויגן סנדאו (Sandow), גרמני שנולד בשם פרידריך קרל מילר (Müller), נחשב אבי בניית הגוף המודרנית, אך למעשה המחנכים הגרמנים יוהן גוטס-מוטס (Guts-Muths, 1759-1814) ופרידריך לודוויג יאהן (Jahn, 1778-1852) פיתחו שיטות לאימון הגוף ולחישולו. יאהן פונה 'אבי המתעמלים'; הוא ייסד את תנועת ההתעמלות הגרמנית. קרל (צ'ארלס) בק (Beck, 1798-1866), תלמידו של יאהן, היגר לארצות הברית והפיץ בה את שיטותיו של יאהן לחזוקת הגוף ולפיתוחו.⁸² אחרי יאהן, סנדאו נחשב הדמות המשפיעה

78 הלפרין, זירת חיי, עמ' 75-76.

79 מ' מייזלס, 'מי יהיה "מר ישראל"?' 1951, מעריב, 13.9.1951, עמ' 3.

80 [ללא שם מחבר], 'קייטנת שמשון גן-עדן לילדים', שערים, 22.6.1956, עמ' 22; [ללא שם מחבר], 'מהפכה בענף הקייטנות לילדים', שם, 29.6.1956, עמ' 7; [ללא שם מחבר], 'מבחר קייטנות לרשותך', דבר, 10.6.1960, עמ' 10.

81 גזיר עיתון, מאיר בניהו, 'כל הדרכים כשרות להבראת העם!', הארץ, 16.4.1950, עמ' 3, הארכיון על שם נשרי במכון וינגייט, 5.11/8.

82 Jurgen Giessing and Jan Todd, 'The Origins of German Bodybuilding: 1790-1970', *Iron Game History, The Journal of Physical Culture*, 9, 2 (2005), pp. 8-20

ביותר על הפצתה של תרבות הגוף הגרמנית. סנדאו היה לידוען בין-לאומי בזכות גופו המושלם, אישיותו הכובשת, ובעיקר בזכות שיטות האימון שפיתח בתחילת המאה ה-20.⁸³ הטכניקה של בניית הגוף התבססה על חלוקת הגוף לאזורים, פיתוח מסיבי שלהם וחיטובם האסתטי.⁸⁴ פיתוחו המקצועי של הגוף נחשב שיטה אמריקנית שיוצרת אידיאל גופני חדש. אדם לוקס כינה אותה 'פוסט-קלאסית' משום שעמדה בניגוד לתפיסה האסתטית ה'קלאסית', שצידדה בפיתוח הגוף האנושי כמכלול אחד.⁸⁵ בהקשר זה יש לציין שהמונחים 'כוח' ו'אסתטיקה גופנית' אינם זהים. אמות המידה להשגת הישגים בתחומים אלה שונות. ההישגים בענף המשקולות נמדדים אך ורק על פי המשקל שהספורטאי מרים. בתחרות של בניית הגוף ניתנת הדעת להיבטים אסתטיים בלבד, כגון ממדים, חזות כללית, מסת שריר, אחוזי שומן, סימטריה ופרופורציה, ובעיקר תנוחת הגוף (פוזז). הגוף בתור מוצג ראווה נקשר בקשר הדוק לצילום. ללא הנצחת התנוחה הרגעית וללא טכניקות הצילום המציגות את חלקי הגוף המחוטבים הצגה בררנית ומניפולטיבית לא הייתה מגיעה בניית הגוף למגזינים השונים ברחבי העולם ולמידת התפוצה שהיא זכתה לה.⁸⁶

בשנת 1903 התקיימה תחרות 'מר אמריקה' הראשונה. יוזם האירוע ברנר מקפאדן (Macfadden), ממעריציו של סנדאו, יזם את האירוע במדיסון סקוור גארדן בניו יורק והציע אלף דולר לזוכה. באותה תקופה נחשבה בניית הגוף תת-ענף של תרבות הגוף. מטרתיה היו חינוך, בריאות תקינה והופעה מרשימה.⁸⁷ ולראיה – 'מר אמריקה' שנבחר היה בוגר החינוך הגופני של אוניברסיטת הרווארד אלברט טרלואר (Treloar). טרלואר פרסם כמה מאמרים, ובאמצעותם הפיץ את בניית הגוף בקרב האמריקנים. בזכות מעברו לדרום קליפורניה הייתה המדינה לבירתו הלא רשמית של הענף.⁸⁸

עד שנות ה-40 תפס הפן האקס היביציוניסטי של השרירים מקום משני. הפגנת כוחם של בוני הגוף העניקה להם את הבכורה בתחרויות הראווה. ב-1946 חל שינוי בבניית הגוף. שני גורמים הביאו לשינוי זה: האחד – הקמתה של ההתאחדות הבין-לאומית לבניית גוף (The International Federation of Bodybuilders – IFBB); והשני – תרומתו של צ'רלס אטלס לענף זה. אחת הדמויות שהשפיעה על תפוצת הענף הייתה מהגר איטלקי בשם

- Arnold Schwarzenegger and Bill Dobbins, *The New Encyclopedia of Modern Bodybuilding*, Simon & Schuster, New York 1998, pp. 4-5 83
- Adam Locks, 'Introduction', in: Idem and Niall Richardson (eds.), *Critical Readings in Bodybuilding*, Routledge, New York and London 2012, pp. 1-18, esp. p. 3 84
- שם. 85
- Emmanuel Cooper, *Fully Exposed: The Male Nude in Photography*, Unwin Hyman, London 1990, p. 92 86
- Brian Bailey and James Gillett, 'Bodybuilding and Health Work: A Life Course Perspective', in: Locks and Richardson (eds.), *Critical Readings*, pp. 91-106 87
- Kenneth Dutton, *The Perfectible Body: The Western Ideal of Physical Development*, Cassell, London 1995, p. 128 88

אנג'לו סיציליאנו (הוא שינה את שמו לצ'רלס אטלס). אטלס התפרסם בזכות הכריזמה שלו, בזכות עסקיו המשגשגים, ובעיקר בזכות ספריו בנושא בניית הגוף וחינוך לאורח חיים בריא. בשנות החמישים חלה תפנית בבניית הגוף. חדירת הסטרואידים האנבוליים לענף זה הביאה לעלייה חדה במסה של שרירי המתאמנים ולשינוי פניה של בניית הגוף. כוכבי בניית הגוף החדשים נראו בממדיהם העצומים 'גדולים מהחיים', ותמונותיהם שפורסמו במגזינים היו מודל ומופת 'גבריים'.⁸⁹

לרפאל הלפרין שמורה זכות ראשונים בתחום בניית הגוף בישראל. זמן קצר לאחר שפתח את מכון שמשון הוא יזם את תחרות מר ישראל. תחרות זו התקיימה באולם אהל שם בתל אביב לעיני אלף צעירים משולהבים, ובה עמדו לבחירה 45 בחורים צעירים שהתאמנו בבניית גוף והציגו לראווה את שריריהם המרוחים בשמן בתנוחות שונות. אמנם האקסהיביציוניזם הוא אחד מהיבטיו של העיסוק בספורט, אולם ענף זה, שיצר מטמורפוזה של הגוף האנושי, הביא את הפנומן הגופני לשיא חדש. כך למשל נכתב על הגוף בעיתון **מעריב**: 'הר של שרירים, מיקשה של כדורים נעים, אוסף של גידים בולטים, הרצים לאורך גופו, שאיפות ונשיפות, ריח חריף של זיעה ומשקולות, העולות ויורדות בקצב של טוויסט'.⁹⁰ הצגת הגוף לראווה כמיצג אמנותי אסתטי לשמו, ללא יסוד רעיוני או אידיאולוגי, עוררה יחס דו-ערכי בקרב הציבור בארץ.

סיקור העיתונאים את תחרות הראווה של הגברתנים הישראלים ביטא אי-תמימות דעים בנוגע לתופעה. מצד אחד כונה המפעל חזון יהדות השרירים בהתגשמותו – הסיקור שילב בין מונחים ציוניים, שנלקחו ממשנתו של מקס נורדאו, למונחים שביטאו את גרסתה הישראלית של יהדות השרירים, כלומר ביטחון ועבודה:

מר ישראל, אותו צעיר שנבחר לשאת את כתר השלימות הגופנית [...] מסמל גם את עוזו של הנוער [...] מדינתנו הקטנה מצווה להיות חזקה, אזרחיה מוכרחים להיות חזקים מול ים השנאה סביב [...] יש בבחירת 'מר ישראל' משום הוכחה נוספת להתקדמותו הגדולה של הדור הזה [...] זהו הנוער העמל בסדנא והלוחם בשירות העם [...] הם באו מן העבודה אל הבמה והוכיחו כי חזון 'יהדות השרירים' שנרדם מתגשם והולך.⁹¹

מצד אחר היו עיתונאים שהסתייגו מהרוח הזרה שחדרה לאירוע המכונן. המפעל נערך על פי כל סממני הפרסום האמריקני – בניגוד גמור לרוח התקופה. הברק, האורות וה'שואו' היו העתק הנוסח האמריקני של תחרויות כאלה. לדעת העיתונאים, 'הברק האמריקני הזול', הרדיפה אחר הפרסום והעובדה שמארגן המפעל העניק לעצמו גביע העיבו על האירוע, בעיקר בשל מדיניות הצנע – מדיניות קיצוב כלכלית שהתבטאה בהקצבה יומית של מזון לנפש.⁹² העיתונות שללה את הזיקה בין המונח 'יהדות השרירים' במשמעותו

89 <https://fitnessvolt.com/13368/bodybuilding-history/> (אוחזר ב־4.1.2019).

90 צבי אלגת, '1... סמל השרירים', **מעריב**, 10.9.1965, עמ' 8.

91 'דוד', 'חזון יהדות השרירים בהתגשמותו!', **חרות**, 5.4.1950, עמ' 3.

92 שם.

המקורית לפולחן הגוף בסגנון האמריקני. כך סיקר העיתון מעריב את תחרות מר ירושלים, שהתקיימה בפברואר 1958: 'אחרי המתחרה השלישי כולם מתחילים להיות דומים זה לזה [...] הכול טוב ויפה אבל בין הגופות האלה לא רואים אפילו נפש יפה אחת. כל הדיבורים האלה על נפש יפה בגוף בריא הם סתם פטפוטים'.⁹³

הפופולריות של בניית הגוף לא פוגגה את החשדנות כלפי הפנומן האקסהיביציוניסטי החדש, שהכה שורשים בישראל. כדי לזכות את בניית הגוף בהכשר לאומי, כחלק מיהדות השרירים המתחדשת, גייס הלפרין את האלוף יצחק שדה, ממייסדי הפלמ"ח ומפקדו הראשון, לשמש שופט בתחרות מר ישראל השנייה, שנערכה בשנת 1951.⁹⁴ שדה, שנשא עיניו אל ברית המועצות בתור מופת של חברה מתקדמת, נמנה עם חברי מפ"ם (מפלגת הפועלים המאוחדת), כמו רבים בשמאל הסוציאליסטי, למשל חברי קיבוצים, אינטלקטואלים ולוחמי ההגנה והפלמ"ח.⁹⁵ חברותו במפ"ם מצד אחד והשתתפותו כשופט בתחרות מר ישראל מצד אחר עוררו ביקורת חריפה כלפיו. אליעזר רואי, מראשי הפועל ועורך מדור הספורט של העיתון דבר, פרסם טור דעה בעיתון בכותרת: 'אלוף יצחק שדה, נפגעת!' בטור הוא תיאר את הרושם הרב שהותיר בו שדה, בתור איש מופת של תרבות הגוף העברית ושל ספורט הפועלים החובבני. והנה, 'בבת אחת הרסת את הכל!' כתב. בהמשך הדברים הסביר את אכזבתו העמוקה:

אתה הוא זה שהגשת את הפרס הראשון בישראל למר ישראל המקצועי (ההדגשה לא בכדי [כך במקור]) [...] מקבל הפרס, אשר כמו ידיו מילא את חלונות הראווה בתצלומיו בפוזות שונות נוסח אמריקה, השנואה כ"כ עליך [...] וגידף בנוכחותך את מערכות תרבות הגוף שלנו [...] ואתה לא רק שלא קמת והלכת כיאה לשופט, אלא עוד נשאת על כנף והשתתפת כשופט בעבודה המלוכלכת של הכנסת הבלוף האמריקאי לתרבות הגוף הלאומית המתחדשת שלנו.⁹⁶

יצחק שדה, שהיה בצעירותו מתאבק מצטיין, נפטר באוגוסט 1952, ולא הספיק לחזות במופעי ההיאבקות המבוים בסגנון האמריקני (catch) שארגן הלפרין בישראל. מופעים אלה היו ביטוי לאמריקניזציה שגברה והלכה בתרבות הגוף הישראלית. דימוי הגוף בשנות השישים והשבעים הושפע גם ממרכיבי תרבות מודרניים ואוניברסליים שבאו לידי ביטוי בסרטי הקולנוע האירופיים (בעיקר צרפתיים) והאמריקניים. לדברי אורלי לובין, הגוף הציוני, הקולקטיבי – שהוא גוף עמל ולוחם – הומר בסרטים בגוף פרטי, גברי, אשכנזי, שהופשט מערכיו הלאומיים.⁹⁷ כל סטייה מהשאיפה הציונית לגבריות קבוצתית, שנשאה בגבורה את הסבל ואת הייסורים של

93 [ללא שם מחבר], 'מר ירושלים עושה שריר', מעריב, 7.2.1958, עמ' 7.

94 מיזלס, 'מי יהיה מר ישראל 1951?', עמ' 3.

95 זאב צחור, 'מפ"א', מפ"ם והקמת ממשלת ישראל הראשונה, 1949, עיונים בתקומת ישראל, 4 (1994), עמ' 378-399, בייחוד עמ' 381.

96 אליעזר רואי, 'אלוף יצחק שדה, נפגעת!', דבר, 3.10.1951, עמ' 3.

97 אורלי לובין, 'גבולות האלימות: גבולות הגוף', תיאוריה וביקורת, 18 (2001), עמ' 103-138.

עבודה חלוצית קשה ושתועלה למטרות כינון האומה, נחשבה לא תקינה.⁹⁸ מופעי היאבקות המבוזים אתגרו את דימויי הגוף התקניים במשנה הציונית המקובלת.

יהדות השרירים כמופע בידור

מופעי היאבקות מבוזים מזוהים עם התרבות האמריקנית. השימוש במונח 'היאבקות' עלול להטעות. יש להדגיש שמדובר בחיזיון תיאטרלי מוקצן, שמתוכנן באמצעות כוריאוגרפיה אשר מדמה תרגילי קרקס, היאבקות ובידור ומשלבת ביניהם. התסריט נכתב מראש, ה'מתאבקים' מאמצים שמות במה פרובוקטיביים, וה'שופטים' הם חלק מה'שואו'. כל מתאבק מאמץ זהות בדויה ומגלם אותה בגרוטסקיות. לדברי התיאורטיקן, החוקר ומבקר הספרות הצרפתי רולאן בארת (Barthes), תפקידו של המתאבק אינו לנצח, אלא לבצע במדויק את המחוות המצופות ממנו בתנועות מוקצנות בזמן שהקהל מתמסר לחיזיון התיאטרלי שהוא מציג. גופו של המתאבק הוא המפתח הראשי להבנת הקרב. הצופה יודע מלכתחילה כי כל הדימויים והמחוות של השחקן המתאבק נועדו להמחזיז את ההתמודדות, שאותה הגדיר בארת 'קומדיה אנושית'.

ההיאבקות החופשית בגרסתה האמריקנית היא מעין קרב מיתולוגי בין ה'טוב' ל'רע', המדמה קרב פוליטי שיש לו גם פן מוסרי: הוא בראש ובראשונה סדרה כמותית של גמולים (שן תחת שן, עין תחת עין). המנצח חוגג את ניצחונו, והמנוצח נשאר שרוע על הארץ בדרך הגזמה, גודש את עיני הצופים בחיזיון הבלתי נסבל של חוסר האונים שלו. לדברי בארת, בעיני קהל הצופים אין כל משמעות לשאלה אם היצירים המוקצנים בקרב אותנטיים או מבוזים.⁹⁹ אף על פי כן דאגו מארגני הקרבות לשמור על עמימות בנוגע לאותנטיות של הקרבות ולהשאיר מקום לדמיונו של הקהל המשולהב.

מופעי היאבקות מבוזים הגיעו לישראל בשנת 1953. הלפרין פתח בקריירה חדשה לאחר שלדבריו הרגיש כי מיצה את תחום פיתוח הגוף וכי קריירה בתחום ההיאבקות עשויה להיות 'הזדמנות חד-פעמית בחיים'.¹⁰⁰

כשהבין את הפוטנציאל הגלום בפנומן האמריקני החל להתאמן בהיאבקות. לאחר חודשים אחדים טס לארצות הברית ונפגש עם אמרגן ההיאבקות הידוע ג'ו 'טוטס' מנדט (Toots' Mondt), וזה חתם עמו על הסכם הופעות למשך שנה. לקראת ההופעות הצפויות רכש האמרגן עבור הלפרין נעליים לבנות, מכנסיים לבנים וגלימה לבנה; על כל אחד מהם היה רקום מגן דוד כחול.¹⁰¹ לניסיון להדגיש את יהדותו של הלפרין היה בסיס כלכלי – הוא נועד למשוך קהל צופים יהודי רב.

98 רז גורן, 'הגוף הצבאי: מזוכים גברי ויחסים הומואירוטיים בקולנוע הישראלי', שם, עמ' 46-11.

99 רולאן בארת, מיתולוגיות (תרגום מצרפתית: עידו בסוק), בבל, תל אביב 2004, עמ' 17-29.

100 הלפרין, זירת חיי, עמ' 78.

101 שם, עמ' 81.

יריבו הראשון של הלפרין היה האיטלקי לני מונטנה (Montana) נולד בשם Leonardo Passafaro). מונטנה היה מתאבק מקצועי, ולימים שומר ראש של משפחת הפשע קולומבו ושחקן בסרט הסנדק (1972). לקראת האירוע, שתוכנן להיערך באולם מדיסון סקוור גארדן, הפעיל האמרגן את מנגנוני השיווק המשומנים שלו, ובהם מודעות ענקיות בעיתונים בידיש, כתבות רדיו וטלוויזיה. אלה משכו אלפי יהודים; הם נהרו לאירוע כדי לצפות באלוף היהודי מתאבק נגד הענק האיטלקי. לפני הקרב הקריא השופט את כללי ההתנהגות וביקש משני המתמודדים ללחוץ ידיים. על פי התסריט, הלפרין הושיט את ידו ללחיצה, ובתגובה הרים האיטלקי את ידו וסטר לו 'במפתיע' על לחיו בחוזקה. מעשה זה קומם את הקהל היהודי, והוא הגיב בחמת זעם. כשהיה המתח בשיאו, ניתן האות לתחילת הקרב. ההתמודדות הייתה קשה, והיתרון עבר מצד לצד. כעבור דקה ו-50 שניות הכניע הלפרין את יריבו. למחרת הכריזו העיתונים: 'דרך כוכב מארץ-ישראל', 'הרב המתאבק'.¹⁰² הניצחון על המתמודד האיטלקי היה הראשון בסדרת 'ניצחונותיו' של הלפרין במסעו בארצות הברית. שליח העיתון מעריב בארצות הברית דיווח על 54 'ניצחונות' של הלפרין מתוך 56 קרבות שקיים. הלפרין, כך נכתב, 'מפיל בארה"ב את חיתתו על גויים רבים'. העיתונאי סיפר ששמע יהודי מסביר לבנו כי מדובר בשמשון הגיבור.¹⁰³ כששב הלפרין לישראל הוא הביא עמו את סרטון הקרב והקרין אותו להנאת הציבור הישראלי.¹⁰⁴ עם כניסת מופע ההיאבקות בסגנון האמריקני לישראל בשנות השישים, נוצקה משמעות חדשה למונח 'יהדות השרירים'.

בניית הגוף ומופע ההיאבקות הבלטו והפגינו בהגזמה את הפן החיצוני של הגוף היהודי המתנער מעברו וקם נגד אויבו. התבנית האמריקנית – שעל פיה המתאבקים מייצגים מגורים שונים בחברה או בני לאומים שונים שמיישבים את סכסוכיהם בזירה – הייתה מפתה ביותר ובעלת פוטנציאל רב לגריפת רווחים, בעיקר במדינה מוקפת אויבים ששרויה במתח מתמיד. למאבקים הביטחוניים עם מדינות ערב שסבבו אותה נוספו קשיים כלכליים חריפים ומחלוקות פנימיות קשות. רוב הציבור הישראלי הרגיש כי הוא נתון במצוקה ובמצור.¹⁰⁵

הלפרין זיהה את הפוטנציאל העסקי הטמון בביום תחרות ההיאבקות כהתמודדות פנים מול פנים עם יריב ערבי. התבנית האמריקנית, שעל פיה סכסוכים אתניים יכולים להיות מיוצגים בזירה, יכלה להטעין את המונח 'יהדות השרירים' במשמעות חדשה ועדכנית. ואכן, מאמצע שנות השישים החל הלפרין לארגן ערבי התגוששות כמו הקרבות שערך בארצות הברית. ערב ההיאבקות החופשית שיזם הלפרין ביוני 1966 באצטדיון בלומפילד ביפו מילא את קופתו של הלפרין, אולם רוקן מתוכן את המונח 'יהדות השרירים' במשמעותו המקורית.

102 הלפרין, זירת חי, עמ' 83.

103 סופר מעריב בארצות הברית, 'מר ישראל כובש בשריריו את ארצות הברית', מעריב, 12.3.1953, עמ' 2.

104 רפאל הלפרין בהיאבקות, ארכיון המדינה, ISA-MOIN-InteriorFilmCensor-000cgnp, ג-1, 5066/75.

105 עמוס שיפריס, ישראל גלילי: שומר המסד ונוטה הקו, יד טבנקין, רמת גן תש"ע, עמ' 213; אלי בר-נביא משוחח עם שלמה בן-עמי, מקום לכולם, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1998, עמ' 171, 245; משה ליסק, עיונים בהיסטוריה הברתית של ישראל, מוסד ביאליק, ירושלים 2009, עמ' 324.

אלפי צעירים וצעירות גדשו את האצטדיון בהגיעם לצפות במופעי ההיאבקות המבוזים. ביו הצופים היה גם העיתונאי מנחם תלמי. סיקורו התמקד בצופים החוגגים את האקסהיביציוניזם הגופני, ובעיקר בצופות, שנסחפו בארוטיות לפולחן הגוף. כך תיאר תלמי את שראו עיניו:

הלכנו להריח את ניחוח הגיבורים, את זיעת הזאבים [...] להאזין לבצבוץ הגופות הלוחטות, הדבקים המתחככים [...] הלכנו לראות את החברה הטובים, המשלמים במיטב כספם כדי להשקיף על זירת הכוח והברוטאליות [...] ולהיסחף באקסטזת החבטות, ההתנשמויות, להתמזג עם יללות הכאב וזעקות השבר של הנמחצים בהולם מחריד [...] הלכנו לראות את הנערות עם 'הרצח בעיניים' [...] המזדהות עד כלות עם נאקות הגבר, עם כובד גופו המתפתל, עם איבריו המתוחים והמקרטעים, כמו שואפים להגיע אל הפורקן המשווע [...] אותן נערות המצווחות בעינוג [...] שואפות להיירות ממקומן אל תוך מערבולת הגופות, להתמזג אל תוך לוחמת השרירים, לטבוע באגמי הזיעה הגברית.¹⁰⁶

במופע נערכו קרבות של חובבנים, עד שהגיע רגע השיא – רפאל הלפרין ניצח את מתחרהו. בעוד הקהל מריע לאלוף, התפרץ לזירה מתאבק ערבי בשם אחמד פואד, ענק שמשקלו 125 קילוגרם, וקרא לעברו של רפאל הלפרין: 'אני אחנוק אותך!'. מאות הצופים המשולהבים ביקשו להגן על האלוף היהודי; הם רמסו את הגדר והתנפלו על המתאבק. זה נמלט לחדר ההלבשה כל עוד נפשו בו ונגעל בתוכו, בעוד קהל אלפים צובא עליו. המשטרה נאלצה להשתמש בגז מדמיע כדי לפזר את הקהל הרב, ובעזרת ניידת משוריינת חילצה את המתאבק הנצור. באירוע נפצעו כמה אנשים.¹⁰⁷

מחקירת המתאבק עלה כי מדובר בבחור ארמני בן 20 מחיפה ששמו אלכסנדר צליגורגוס, ולא כמו שהוצג בפני הקהל – בשם אחמד פואד. הצעיר הופתע ממעצרו. 'מדוע אתם אוסרים אותי?' שאל, 'הלא כל העניין ביני לבין רפאל הלפרין היה כדי לעשות לו פרסומת, לקראת הפגישה הבאה בינינו. זה היה קבוע מראש. הביאו את הלפרין, הוא יוכל להוכיח זאת'. השופטת שדנה בהארכת מעצרו השתאה: 'האם קטטה זו נקבעה מראש?', 'כן', ענה הצעיר. בדרכו לחדר המעצר הוסיף: 'אינני מבין. הלפרין הבטיח לבוא ולשחרר אותי והוא לא בא אפילו לראות אותי'. הלפרין נעצר בחשד להונאת הקהל, לביוס תקיפה ולגרימת התפרעויות ונזק.¹⁰⁸

בסוף מארס 1967 נערך משפטו באשמה של בימוי קרב היאבקות וגרימת מהומה בציבור. צליגורגוס העיד במשפט כי הסכים להשתתף באירוע משום שהיה מובטל וחסר אמצעים. הוא הוזמן לביתו של הלפרין בתל אביב והגיע כדי לתכנן את האירוע. בפגישה

106 מנחם תלמי, 'זירה של שרירים', מעריב, 7.9.1966, עמ' 3.

107 אברהם פז, 'המשטרה חילצה מתאבק מידי קהל זועם בת"א', שם, 19.6.1966, עמ' 22.

108 'יהושע כהנא', רפאל הלפרין נעצר כחשוד בהונאת הקהל וביוס תקיפה בעת תחרות היאבקות', שם, 21.6.1966, עמ' 22.

התבקש לאמץ את שם הבמה אהמד פואד ולהתנהג ככך כפר. הוא התבקש להתאבק בשלבים המוקדמים נגד צעיר ששמו אלי עקיבא ולהכניע אותו. לדבריו, עקיבא התנגד מחשש למוניטין שלו, ולכן הציע לו הלפרין פיצוי כספי בתמורה לכניעה. הלפרין היה אמור להשתתף בקרב האחרון באותו ערב נגד מתאבק בשם בן כליפה. בן כליפה היה אמור להחביא בבגד הים שלו שקית ניילון, ובה צבע אדום כדם.

על פי התכנית, הלפרין אמור היה לחבוט בבן כליפה, וזה היה צריך לשלוף במהירות את השקית, להתיז על פניו ולהיראות כמי שנפגע פגיעה חמורה. בעוד הלפרין עורך את סיבוב הניצחון שלו בזירה התבקש צליגורגוס פואד להתנפל על הלפרין 'בהפתעה' ולצעוק בעברית משובשת: 'אני רוצה לשבור את הלפרין'. השניים היו אמורים להתגושש עד הגעת השוטרים. אירוע זה נועד להעצים את הדרמה ולעורר עניין לקראת הקרבות שלאחר מכן. בשל חששו של צליגורגוס מביום משכנע מדי של האירוע, הבטיח לו הלפרין שבמקרה של הסתבכות יבוא ויחלץ אותו מהמשרה. כאמור, הלפרין הפקיר אותו לגורלו.¹⁰⁹

ההיאבקות החופשית נעשתה אטרקטיבית, ורבים ביקשו להתנסות בה. לא כולם התאימו לענף זה, שאמנם היה מבויס, אך תבע יכולת לוליינות מרשימה. עמנואל גיל, מראשי הפועל ולימים יושב ראש ההתאחדות לספורט, ביקר באחת התחרויות, ובעקבותיה שלח מכתב מחאה לאגודת הספורט, ששיגרה את המתחרים:

נוכחתי לדעת, להפתעתי הבלתי נעימה, שזה שלוש שנים אין נהוגה בסניפכם בדיקה רפואית (...) ראיתי בחורים אחדים בעלי מבנה גוף רופף, יציבה גרועה, חסרי כושר גופני כללי (...) למרבה הצער נפסלו שניים מבין חבריכם ע"י הרופא מלהשתתף בתחרות. האחד, כיוון שהדופק שלו היה 140 לדקה (...) והאחר - משום שיש לו רק עין אחת, והעין השנייה ראייתה פגומה ביותר!¹¹⁰

מופעי ההיאבקות החופשית במתכונת של מאבק בין יהודי לערבי נעשו פופולריים מאוד בתחילת שנות השבעים. קהל האוהדים העצום שנהר אליהם ידע על הממד התיאטרלי שלהם, ובכל זאת המשיך למלא את האצטדיונים. על היחס הדו-ערכי של האוהדים כלפי תופעת ההיאבקות אפשר ללמוד מריאיון של הסופר, העורך והעיתונאי מנחם תלמי עם אחד הצופים לאחר קרב שערך הלפרין: 'שלוש עשרה לירות שילמתי בעד הכרטיס [...] איך דפקו אותי! כלב מי שבא הנה עוד פעם!' 'להתראות במופע הבא - אמרנו לו, 'אי אפשר להתאפק - חייך נבוך - אני בטח אבוא'.¹¹¹

בעקבות 'הצלחתה' של אסטרטגיית שיווק הקרב הקודם, ובו עימות בין יהודי לערבי בועיר אנפין, תכנן הלפרין את ערב ההיאבקות הגדול בישראל. המנה העיקרית בערב זה הורכבה מקרב נגד מתאבק ירדני ששמו אבו-ענתר או הנמר הירדני. הקרב נועד להיערך

109 הנ"ל, 'ההיאבקות הייתה מבוימת... ניצחנו של הלפרין נקבע מראש', שם, 29.3.1967, עמ' 2.

110 עמנואל גיל אל סניף הפועל מ.מ., 'שני מכתבים אל רכז מקצועי', 24.6.1963, הארכיון על שם נשרי במכון וינגייט, בתוך: קבץ לבעיות החינוך הגופני, 6 (אוגוסט 1963).

111 מנחם תלמי, 'זירה של שרירים וזעה', מעריב, 7.9.1966, עמ' 3.

בחודש ספטמבר 1973 באצטדיון יד אליהו, והוא שווק ופורסם בתור גרסה מודרנית של דוד מול גלית. הענק הירדני, כך פונה המתאבק בעיתונים, שקל יותר ממאה קילוגרם ותואר כ'בלתי מנוצח'. אישים ידועים בגדה שיגרו לו מכתבי עידוד רבים, ויחס ההימורים על תוצאות ההתמודדות היה 2:3 לטובתו.¹¹² סגן שר הבריאות עבדול עזיז זועבי העניק את חסותו לתחרות. קהל עצום קנה כרטיסים לקרב, ובערב ההתמודדות נותרו כ-10,000 אנשים בחוץ ללא כרטיסים. כך תיאר הלפרין את הלך רוחו של הקהל בעת הקרב:

המתח באצטדיון היה מורגש היטב באוויר. עם תנוודת ההיאבקות הייתה גם תנודה בתגובות הקהל. כשנדמה שאבו-ענתר מתגבר, פרצו קולות מצד הערבים, וכשנדמה להפך – פרצו הקולות מהצד היהודי (... ממש, שני עמים, שני זרמים, שני גושים של אוהדים לאומיים.¹¹³

לאחר קרב איתנים, שהירדני לכד בו את ראשו של הלפרין בין החבלים וחנק אותו, התעשת הלפרין, הנחית מכת מחץ על גולגולת יריבו והכניע אותו לצהלת הקהל היהודי. בעיני הצוהלים, העובדות היו משניות. לא היה בטוח כלל שמדובר בירדני או במתאבק ערבי או שמא בידידו של הלפרין – עיראקי, המתגורר בפרדס כץ, שהיה שותפו למופע המבויים ולהפקת הרווחים.¹¹⁴ אלפי פיות פרצו בשאגת שמחה אדירה, שביטאה את רחשי לבם.¹¹⁵ הלפרין לא הודה מעולם בביזמן של התמודדותיו.

הסברה שהודאה באופיים המבויים של הקרבות תרחיק את הצופים ותפגע בהכנסות לא הייתה מבוססת. בשנת 2002 הוסב שמה של התאחדות ההיאבקות החופשית ל-WWE (World Wrestling Entertainment). שמה של התאחדות הסגיר את צבינה – בידור. מנהלה וינסנט מקמהון (McMahon) הודה לראשונה שתוצאות הקרבות נקבעות מראש. התבנית הישנה, שעל פיה המתמודדים מחולקים ל'טובים' ול'רעים', מושכת את הקהל הרב והיא בבחינת עסק כלכלי משגשג. ההתאחדות מנסה לקנות אוהדים באמצעות המצאת מסורת, המשמרת את מורשת הוותיקים. אירועי מחווה נערכים לכבודם, ובהם נמכרים אלפי פריטים, כמו בובות בדמויות גיבורי ההיאבקות לדורותיהם, כרזות וחולצות.¹¹⁶ מופעי ההיאבקות המבוימים קנו אוהדים רבים בישראל בסוף שנות השבעים, שאז היו האחים ואן אריק (אדקינסון במקור), ובראשם קווין, שכונה 'הלוחם הזהוב', הכוכבים הגדולים. הוא פרש מהיאבקות בתחילת שנות התשעים, לאחר מותם של אחיו. לשיא הפופולריות בישראל הגיעו האחים בשנת 1985 בעת שביקרו בארץ וערכו הופעות ראוה. בשנת 2017 בחר קווין בן ה-60 לקיים את הופעתו האחרונה בישראל דווקא. את מופע ההיאבקות הנוסטלגי קיים בתל אביב עם שני בניו, הממשיכים בדרכו.

112 [ללא שם מחבר], 'אלפי צופים בקרב הלפרין – אבו ענטר', דבר, 17.9.1973, עמ' 6.

113 הלפרין, זירת חי, עמ' 111.

114 <https://www.israelhayom.co.il/article/37635> (אוחזר ב-24.1.2019).

115 הלפרין, זירת חי, עמ' 112.

116 צורי שמר, 'מבט לאחור', זמן דיגיטלי, 11 (2006), עמ' 70-71.

סיכום

המונח 'יהדות השרירים' שטבע מקס נורדאו עמד במרכזו של מאמר זה. דימוי הגוף היהודי היה מושא להשלכה של מאוויי הציונים בתהליך עיצובה והתגבשותה של התנועה הלאומית היהודית, והמונח 'יהדות השרירים' נטבע בהשפעת תנועות לאומיות שונות, בעיקר הגרמנית והצ'כית. זקיפות קומתו של הגוף היהודי הייתה תגובה להתנכלויות אנטישמיות ולמאויים לאומיים. הביטוי המעשי של יהדות השרירים היה הצטיינות בספורט – בדרך זו יכלו יהודים להתבלט ולסלול את דרכם משולי החברה אל מרכזה. במשך השנים חלו תמורות במשמעות המונח 'יהדות השרירים', ואלה שיקפו מציאות חיים משתנה, הלכי רוח בעולם, אירועים פוליטיים וצרכים לאומיים משתנים.

יתרה מכך, משמעות המונח הורחבה בארץ ישראל. צורכי ההתיישבות – כמו עבודת האדמה וכיבוש השממה – הגדירו מחדש את דימוי הגוף היהודיים. מצבו של הספורט לעומת זאת היה בכי רע. הצטיינות בו לא ביטאה עוד את מאוויי הלאומיות היהודית; להפך, הספורט ירד ממעמדו, וכחלק מתרבות פנאי בורגנית – נתפס כסרח העודף מהגלות. לאחר הקמת המדינה המשיכה העמלנות לעצב את דימוי הגוף היהודי. בו בזמן החלה החברה הישראלית לאמץ רכיבי תרבות אמריקניים. בעשור השני הושפעה התרבות הישראלית מאפנות אמריקניות. במאמר זה טענתי כי ניצני תהליך האמריקניזציה בישראל החלו עוד בעשור הראשון לקיומה של המדינה וכי רפאל הלפרין היה אחת הדמויות המכריעות בקידום רעיונות אמריקניים בתחום תרבות הגוף בישראל. במאמר אני עוסק בשלוש תופעות שאמנם בנו את הגוף העברי לתלפיות, אך רוקנו מתוכן את המונח 'יהדות השרירים': מכוני הכושר, בניית הגוף וההיאבקות החופשית.

שלושת הפנומנים הגופניים הללו ביטאו את אידיאל האסתטיקה האמריקנית. הם לא היו מעוגנים במשנה אידיאולוגית או בתפיסת עולם קיבוצית או סוציאליסטית שרווחה בישראל. הם הציבו את הגוף כסיבה וכמסובב עד כי ייתרו את הדימויים שנלוו בעבר לגוף היהודי ואת הערכים שיוחסו לו. חילוץ הגוף הממשי מדימויו המטפוריים (כבוד, עמל, הגשמה וכדומה) הוליד יצור גשמי, חלק, מנופח שרירים ומשומן, אשר סוגד לעצמו. במילים אחרות, השרירן הישראלי נטל את המונח 'יהדות השרירים', רוקן אותו מכל מטעניו האידיאולוגיים, ניתק אותו מערכיו הקיבוציים והציג אותו בתור 'דבר כשלעצמו'.

אמנם יהדות השרירים במשמעותה החדשה הייתה חטובה, מעוצבת וראונית, אך היא התכתבה עם סמלים ועם דמויות שנצרכו בתודעה הציונית. הלפרין נטל סמלים וערכים ציוניים, יצק אותם לתבנית האמריקנית והציג אותם במהדורה מחודשת. לא במקרה העניק הלפרין לרשת מכוני הכושר שפתח את השם מכוני שמשון, על שם הגיבור המיתולוגי שאימצה יהדות השרירים. מאותה סיבה הזמין את יצחק שדה, שייצג בדמותו את היהודי הלוחם, לשפוט בתחרות מר ישראל. במופעי ההיאבקות המבוזמים בין יהודים ל'ערבים' אפשר לראות שימוש מוחצן בסכסוך המרכזי של מדינת ישראל. יהדות השרירים, כמופע אסתטי שמעוצב במכוני כושר ובמופעי ההיאבקות המבוזמים, בישרה על התפשטותה של האמריקניזציה בחברה הישראלית.

השפעתו של הלפרין על תרבות הגוף בישראל בטווח הארוך הייתה כפולה. יבוא של פרקטיקות אמריקניות לישראל סלל את הדרך עבור פרקטיקות גופניות מגוונות מתרבויות נוספות – מהמזרח הרחוק ומדרום אמריקה. אמנויות לחימה רבות שהשתרשו בישראל – כגון טאי-צ'י, אייקידו, טאקוונדו וקפוארה – הרחיבו את היצע הפעילות הגופנית והביאו לגידול במספר העוסקים בספורט.¹¹⁷ את עליית הפופולריות של אימוני ההתנגדות יש לזקוף לזכותו של הלפרין – מקימו של מכון הכושר הראשון בישראל. צמיחתם והתפשטותם של חדרי הכושר בישראל משקפות את העלייה במודעות לגוף.¹¹⁸ לדברי גלילי ואחרים, הפופולריות של הפעילות בחדרי הכושר צמחה במשך השנים בשיעור של יותר מ-500 אחוזים. בשנת 1992 הייתה פעילות זו 2.2 אחוזים מסך הפעילות הגופנית של הציבור, ואילו בשנת 2008 היא הייתה 12.1 אחוזים מסך הפעילות.¹¹⁹ העיתון **גלובס** דיווח בשנת 2012 שבשנת 2011 פעלו בארץ 850 מכוני כושר. הכנסותיהם היו כ-1.75 מיליארד שקל.¹²⁰ הפופולריות של חדרי כושר גדלה והולכת. רשת מועדוני הכושר הולמס פלייס, למשל, דיווחה בשנת 2017 על 111,346 מנויים, ובשנת 2018 – על 122,645 מנויים.¹²¹ ממחקרים עולה שכיום ההיבטים הגופניים הם רק כמה מהמניעים לפעילות בחדרי הכושר. חדרי הכושר פונים לקהלים מגוונים – גברים, נשים, צעירים, מבוגרים, חילונים ודתיים – ועל פי המחקרים, הם ממלאים עבורם תפקידים חברתיים ותרבותיים שונים. לדוגמה, מקום מפגש לרקמת קשרים חברתיים חדשים, אפשרות למציאת בני זוג,¹²² זירה של מאבקי שליטה מגדריים,¹²³ פעילות עבור מבוגרים וקשישים בתור אמצעי לעיכוב ההזדקנות ולמניעת מוות מוקדם,¹²⁴ וגשר בין נשים חרדיות לנשים חילוניות.¹²⁵ חדר הכושר נהיה מרחב דינמי אשר משנה פניו ומציע, לפי האפנה החולפת, מגוון עשיר של פעילויות: ספינינג, פילאטיס, זומבה ומרחבי 'נינג'ה'.

- 117 יאיר גלילי, אילן תמיר, אלון אליקים ויואב מקל, 'קום והתהלך בארץ: שינויים בהרגלי הפעילות הגופנית בישראל, 1992-2008', *סוגיות חברתיות בישראל*, 12 (2011), עמ' 140-161, בייחוד עמ' 154.
- 118 אסף לב ואסתר הרצוג, 'מי שולט/ת? פיקוח וטיפוח מגדרי במכוני כושר בישראל', שם, 22 (2016), עמ' 201-226.
- 119 גלילי, תמיר, אליקים ומקל, 'קום והתהלך בארץ', בייחוד עמ' 148.
- 120 <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000734735> (אוחזר ב־7.7.2019).
- 121 <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001279847> (אוחזר ב־7.7.2019).
- 122 עמית קמה וברק עטר, 'שחקנים במשחקים גאים: הומואים ולסביות בשדה הספורט הישראלי, בתוך: יאיר גלילי, אילן תמיר ומשה לוי (עורכים), *ספורט ומגדר בחברה הישראלית*, המרכז הבין-תחומי, הרצליה 2015, עמ' 91-102.
- 123 Esther Hertzog and Assaf Lev, 'Mail Dominance under Threat: Machoism Confronts Female Defiance in Israel Gyms', *Journal of Contemporary Ethnography* (March 2019), pp. 1-31
- 124 אסתר הרצוג ואסף לב, 'הגיל בעיני המתבונן – גילנות במכוני כושר', *גרונטולוגיה וגריאטריה*, מה, 1 (2018), עמ' 11-36.
- 125 יפעת גצליק, 'להיות מודרנית בדרכה: נשים חרדיות בחדרי כושר במגזר החילוני', *החינוך וסביבו: שנתון סמינר הקיבוצים*, 36 (2014), עמ' 319-335.